

अनङ्गस्य कीर्तनं यथा—कर्पूरमञ्जया राजनायिकयोः स्वयं कृतं वसन्तस्य वर्णनमनाहत्य वन्दिवर्णितस्य प्रशंसनम् ।

अङ्गस्यातिविस्तृतिर्यथा—किराते सुराङ्गनाविलासादिः ।

प्रकृतयो दिव्या अदिव्या दिव्यादिव्याश्चेति^१ । तेषां धीरोदात्ता-दिता । तेषामप्युत्तमाधममध्यमत्वम् । तेषु च यो यथाभूतस्तस्यायथा-वर्णने प्रकृतिविपर्ययो दोषः । यथा—धीरोदात्तस्य रामस्य धीरोद्धतव-च्छन्नना वालिवधः । यथा वा—कुमारसंभवे उत्तमदेवतयोः पार्वती-परमेश्वरयोः संभोगशृङ्गारवर्णनम् । 'इदं पित्रोः संभोगवर्णनमिवात्य-न्तमनुचितम्' इत्याहुः ।

अन्यदनौचित्यं देशकालादीनामन्यथा यद्वर्णनम् । तथा सति हि काव्यस्यासत्यताप्रतिभासेन विनेयानामुन्मुखीकारासंभवः ।

गतः कञ्चुकी बाध्रव्यः ॥ अनङ्गस्य रसानुपकारकस्य ॥ अङ्गस्याप्रधानस्य ॥ प्रकृ-तिविपर्ययमुदाहर्तुं प्रकृतीराह—प्रकृतय इति । नायका इत्यर्थः । दिव्या देवा-सुरयक्षगन्धर्वराक्षसादयः । अदिव्यास्तदितरे मानुषादयः । दिव्यादिव्याः प्रागे-वोक्ताः (२७३) । तेषां दिव्यादिनायकानां धीरोदात्तादिता । उत्तममध्यमाध-मत्वमपि प्रकृतिरित्यर्थः । दिव्यादीनामनुचितवर्णनं प्रकृतिविपर्ययस्तज्ज्ञापनाय तेषा-मुचितं वर्णनीयं वर्णयामि । यथा—'रतिस्तथैव हासश्च शोक आश्चर्यमेव च । दिव्यानामुचितं वर्ण्यमदिव्योत्तमनेतृवत् ॥ किं तु संभोगशृङ्गारो वर्ण्यो नोत्तमदे-वयोः । सद्यः फलप्रदः क्रोधो भ्रुकुट्यादिविवर्जितः ॥ उत्साहः स्वर्गपातालगत्य-ब्धिधलङ्घनादिषु । दिव्यानामेव नेतृणां वर्ण्यते ह्युचितं बुधैः ॥ ख्यातं लोकपुरा-णादौ यच्चान्यतस्यादवाधितम् । वर्णनीयमदिव्यानामन्येषां तूभयं बुधैः ॥ पूज्यादौ तु तत्रभवन्भगवन्निति चोच्यते । भट्टारकेति राजादौ परमेशेति चोच्यते ॥ इत्या-द्युचितमेतेषां विरुद्धं दूषणं भवेत् ॥' अन्येषां दिव्यादिव्यानामुभयं दिव्यसाधर्म्य-मदिव्यसाधर्म्यं चोचितमित्यर्थः । यथा—अर्जुनस्य स्वःपातालादिलङ्घनोत्साहः भ्रुकुट्यादिरहितः क्रोधश्च ॥ देशकालादीनामिति । देशोऽद्रिवनराष्ट्रादिः, कालो रात्रिदिनर्तवः, तदनौचित्यम् । क्रमेण यथा—'कर्पूरपादपामर्शी सुरभिर्म-

१. प्रशंसनमिति । 'जह किल णिवेदिदं वन्दीही' इत्यादिना विदूषकोक्तिपर्यन्तेन संदर्भेण वन्दिवर्णितस्य वसन्तस्य वर्णनं प्रकृतरसानुपयोगित्वादनुज्ञितम् ॥

२. संभोगेति । रसगङ्गाधरेऽप्युक्तम्—'जयदेवादिभिस्तु गीतगोविन्दादिप्रबन्धेषु सकलसहृदयसंमतोऽयं समयो मदोन्मत्तमतङ्गजैरिव भिन्न इति न तन्निदर्शनेनेदानीतनेन तथा वर्णयितुं सांप्रतम् ।' इति ॥